

Ο μύθος του Ορφέα στη λογοτεχνία και στις άλλες τέχνες

Η Ελληνική Εταιρεία Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας σας καλωσορίζει στην ενακτήρια συνεδρία της διημερίδας «Ο μύθος του Ορφέα στη λογοτεχνία και στις άλλες τέχνες». Την πρωτοβουλία είχε ο καθηγητής στη Σορβόνη και διευθυντής του Κέντρου Ερευνών Συγκριτικής Φιλολογίας στη Γαλλία Pierre Brunel, που θα τον ακούσουμε σε λίγο ν' αναπτύσσει το θέμα «Orphée moderne». Ο κ. Brunel ζήτησε τη συνεργασία μας για την ελληνική αυτή εκδήλωση, προκειμένου να διοργανώσει μια σειρά από εκδηλώσεις για τον Ορφέα και τον Ορφισμό σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες μέσα στο 1998 (το ονόμασε μάλιστα και «Έτος Ορφέα»), ξεκινώντας τη σταυροφορία του από την Ελλάδα, την πατρίδα του Ορφέα. Πρόκειται για θέμα πάντοτε ζωντανό, κι από την άποψη τη συγκριτολογική εξαιρετικά πρόσφορο για ενδιαφέρουσες ανακοινώσεις. Ήταν επόμενο, λοιπόν, η πρόταση του κ. Brunel να προκαλέσει το ενδιαφέρον και της εταιρείας μας.

Ωστόσο, σ' εμάς εδώ, οι εκδηλώσεις για τον Ορφέα είχαν ξεκινήσει απ' τον περασμένο χρόνο, ώστε, περισσότερο από το 1998, έτος Ορφέα για την Ελλάδα θα μπορούσε να θεωρηθεί το 1997. Και πρώτα πρώτα, μέσα στο χρόνο που πέρασε, είχαμε δύο παραστάσεις στο Μέγαρο Μουσικής: την όπερα του Monteverdi «Ο Ορφέας» και την όπερα του Gluck «Ορφέας και Ευρυδίκη». Παράλληλα, από το Μέγαρο Μουσικής εκδόθηκαν δυο μνημειώδεις τόμοι με το λιμπρέτο και αποσπάσματα από τις παρτιτούρες των δύο τούτων έργων, καθώς και μια επιλογή της Ελένης Βαροπούλου από ποιήματα δικών μας και ξένων, με τίτλο «Ορφέας και Ευρυδίκη στην ποίηση του 20ού αιώνα». Επίσης, στο θέατρο «Άλφα» ανέβηκε η «Ευρυδίκη» του Apouilh και στην «Παιδαγωγική Σκηνή» του θεάτρου «Ελυζέ» το έργο για παιδιά της Μαρίας Κυριακή «Ορφέας και Ευρυδίκη», σε σκηνοθεσία της Τζένης Φωτίου. Τέλος, ξαναβγήκαν σε δεύτερη έκδοση οι «Ορφικοί Ύμνοι» στη μετάφραση του Δ. Π. Παπαδίτσα και της Ελένης Λαδιά. Έτσι, το διήμερο αυτό της Ελληνικής Εταιρείας Γενικής και Συγκριτικής Γραμματολογίας, μέσα στον πρώτο μήνα του 1998, ενώ από τη μια εγκαινιάζει τη σταυροφορία του κ. Brunel στην Ευρώπη, από την άλλη αποτελεί την κατακλείδα των ελληνικών εκδηλώσεων.

Σχετικά τώρα με τον Ορφέα, υπάρχουν διάφορες παραλλαγές. Στο σύντομο τούτο χαιρετισμό, ας περιοριστούμε στα γνωστά κύρια σημεία. Σύμφωνα με το μύθο, όπως θα ξέρετε ήδη, ο Ορφέας έζησε πριν απ' τον Τρωικό πόλεμο κι ήταν γιος της Μούσας Καλλιόπης και του βασιλιά της Θράκης Οιάγρου ή του Απόλλωνα και της Μούσας Καλλιόπης. Η φαντασία των αρχαίων Ελλήνων έπλασε τη δεύτερη αυτή εκδοχή, για να τονιστεί η θεϊκή του προέλευση. Ασύγκριτος τραγουδιστής, μουσικός και ποιητής, είχε την ικανότητα να γοητεύει με τη λύρα του όχι μόνο τα άγρια ζώα και τα άψυχα, που μετακινούνταν από τη θέση τους για να τον ακούσουν, αλλά και τις άτεγκτες δυνάμεις του κάτω κόσμου. Στην Αργοναυτική Εκστρατεία, όπου λέγεται πως έλαβε μέρος, γαλήνευε με το τραγούδι του και τη θάλασσα. Μα το γνωστότερο επεισόδιο της ζωής του είναι η κάθοδός του στον Άδη για χάρη της γυναίκας του Ευρυδίκης, όταν εκείνη πέθανε από δάγκωμα φιδιού. Εκεί, με τη γοητεία της μουσικής του, συγκινήθηκε ακόμα κι ο Πλούτων και του έδωσε την άδεια να την πάρει και πάλι στη ζωή, με τον όρο πως δε θα γύριζε να την κοιτάξει και να της μιλήσει, πριν βγουν από τον Άδη κι αντικρίσουν το φως. Την τελευταία όμως στιγμή, μην αντέχοντας στην επιθυμία να την ξαναδεί και στα παράπονά της για την αδιαφορία του, καθώς προπορευόταν, γύρισε πίσω και την είδε — και τότε την έχασε ξανά για πάντα. Η επικρατέστερη παραλλαγή για το θάνατό του είναι πως κατακρεουργήθηκε, σε κάποια οργιαστική τελετή του Διονύσου, από τις εξαγριωμένες Μαινάδες, τις γυναίκες της Θράκης, γιατί εξακολουθούσε να θρηνεί το χαμό της Ευρυδίκης, αποφεύγοντας κάθε σχέση με άλλη γυναίκα. Σύμφωνα με μια δεύτερη εκδοχή, πέθανε από τη λύπη του, ενώ, κατ' άλλους, λέγεται ότι κατακεραυνώθηκε από τον Δία, επειδή μύησε στα μυστήρια τους ανθρώπους.

Όπως πίστευαν στην αρχαιότητα, ο Ορφέας ήταν ο ιδρυτής των μυστικών τελετών που σχετίζονται με τη λατρεία του Διονύσου. Ο Απολλόδωρος λέει: «εὔρεν Ὀρφεὺς τὰ Διονύσου μυστήρια», ο Διόδωρος συμπληρώνει: «διὸ καὶ τὰς ὑπὸ Διονύσου γενομένας τελετὰς ὀρφικὰς προσαγορεύεσθαι», ενώ ο Ηρόδοτος συνονομάζει τα μυστήρια τα ορφικά και τα βακχικά. Εξ άλλου θεωρείται και ιδρυτής των Ελευσινίων Μυστηρίων, αλλά και χωριστών Ορφικών Μυστηρίων και τελετών. Ο μύθος του, κατά τον 6ο π.Χ αιώνα, διαμορφώθηκε στη Θράκη σε θρησκεία, τον Ορφισμό, και τον επόμενο αιώνα αναμίχθηκε με τη διδασκαλία των Πυθαγορείων και των μυστηρίων της Ελευσίνας. Κατά τα μετέπειτα χρόνια, το κύρος του επεκτείνεται. Λατρεύεται ως γιος των θεών, θεωρείται «τῆς θεογονίας τοῖς Ἑλλήσι πατήρ» και πιστεύεται ως παλαιότατη και ύψιστη αυθεντία σχετικά με τις περί γενέσεως των θεών και του κόσμου αποκαλύψεις.

Ο Ορφέας, για να χρησιμοποιήσω τον τίτλο της αποφινής ομιλίας του καθηγητή Φάνη Κακριδή, ήταν «ο αρχαίος πυρήνας». Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, ο μύθος του πέρασε στη λογοτεχνία και στα γράμματα, στη μουσική και στις εικαστικές τέχνες, στο θέατρο και στον κινηματογράφο και γονιμοποίησε κάθε είδους έργα. Θα το δούμε και στα θέματα των αυριανών ανακοινώσεων στο Παλαιό Αμφιθέατρο της Ιατρικής, όπου θα συνεχιστεί η διημερίδα αυτή —ή μάλλον ημιδιημερίδα— για την παρουσία του Ορφέα στη λογοτεχνία και στις άλλες τέχνες.

Ευχαριστούμε το Πανεπιστήμιο Αθηνών για την πρόθυμη φιλοξενία στις αίθουσές του, το Υπουργείο Πολιτισμού για την οικονομική ενίσχυση, τη μεσόφωνο Κα Φαίδρα Κωνσταντινίδου, που ευγενικά προσφέρθηκε να ερμηνεύσει δυο άριες του Ορφέα από την όπερα του Gluck «Ορφέας και Ευρυδίκη», καθώς και τον πιανίστα κ. Κίμωνα Μαραγκουδάκη για τη συνοδεία στο πιάνο. Τέλος, ευχαριστούμε όλους εσάς, που τιμάτε με την παρουσία σας την αποφινή εκδήλωση.

Résumé

Costas STERGHIOPOULOS: *Le mythe d'Orphée dans la littérature et les autres arts.*

Allocution d'ouverture au colloque sur «Le mythe d'Orphée dans la littérature et les autres arts», qui a eu lieu à l'université d'Athènes, en janvier 1998, prononcée par le professeur Costas Sterghiopoulos, président de la Société grecque de littérature générale et comparée. Compte rendu des manifestations relatives à Orphée, qui avaient eu lieu à Athènes l'année précédente; développement des principaux points et variations du mythe d'Orphée, transmis par la tradition antique; informations d'écrivains de l'Antiquité sur le statut d'Orphée; enfin, mise en relief de la fréquente présence de son mythe dans la littérature et les autres arts, de l'Antiquité à nos jours.

